

М.С.Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність). С.144-145; Ульяновський В., Кіржаєв С. Михайло Грушевський і Academia (Ідея, змагання, діяльність) // Михайло Грушевський: 36. наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С.399.

¹⁹ Мова йде про О.Ю.Гермайзе, О.С.Грушевського, В.І.Щербину.

²⁰ Маються на увазі В.І.Герасимчук, В.Ю.Данилевич, П.В.Клименко, І.П.Крип'якевич, М.М.Марковський.

²¹ Йдеться про О.І.Барановича, С.Ю.Гасвського, С.В.Глушка, М.Н.Петровського, О.М.Степанишину, М.М.Ткаченка, П.К.Федоренка, С.В.Шамрая.

²² Тут М.С.Грушевський помилково каже "аспіранти 3-го року". Насправді ж мова йде про всіх аспірантів кафедри по відділу Історії України: К.Є.Антиповича, П.А.Діхтяра, В.С.Євфимовського, В.Я.Камінського, М.Ф.Карачківського, В.М.Косташука, Д.О.Кравцова, І.І.Кравченка, Л.В.Мілоvidoва, П.І.Нечипоренка, Л.О.Окиншевича, О.Я.Павлика, В.Д.Юркевича.

Михайло Колесник

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ІСТОРИЧНИХ ТОВАРИСТВ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (70 - ті рр. XIX ст. - 30-ті рр. XX ст.)

Друга половина XIX ст. в Україні була ознаменована суттєвими зрушеннями в економічній, політичній та соціальній сферах, що сприяли значному піднесенню національної науки та культури. Саме в цей час дістали визнання й поширення науково-історичні товариства (далі - НІТ), які відіграли помітну роль у розвитку та популяризації вітчизняної історичної науки. На відміну від академічних установ та навчальних закладів НІТ менше підлягали контролю з боку офіційної влади, що позитивно впливало на розвиток творчої ініціативи дослідників та формування передової наукової та суспільної думки. Наукова та громадська діяльність цих товариств сприяла не лише розробці багатьох важливих проблем з історії України та всесвітньої історії, а також становленню національної свідомості та культури. Се-

ред них помітно виділялися: Історичне товариство Нестора-літописця (далі - ІТНЛ) та Ніжинське Історико-філологічне товариство при Інституті князя Безбородька (далі - НІФО), які діяли на Лівобережній Україні.

Головною формою діяльності ІТНЛ та НІФО була організація й проведення засідань (читань), де заслуховувались та обговорювались спеціальні дослідження членів товариств. Останні друкувались головним чином на сторінках "Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца" (далі - ЧИОНЛ) та "Сборника Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине" (далі - СИФО). Всього ІТНЛ провело більш ніж 700 засідань, на яких було проголошено понад 1400 наукових доповідей. В НІФО відбулося понад 150 засідань з приблизно 250 доповідями. До того ж багато досліджень готувались спеціально для ІТНЛ та НІФО або вперше заслуховувались та обговорювались на їхніх засіданнях. Крім того вони організували читання публічних лекцій та проводили благодійні вечори відповідно для громадськості Києва та Ніжина, а також приймали дійову участь у роботі Всеросійських та міжнародних з'їздів істориків.

Вся діяльність ІТНЛ та НІФО регламентувалась їхніми статутами, яких за час існування ІТНЛ було три: перший статут було прийнято під час заснування Товариства у 1872 р.¹, другий - у 1893 р.², третій діяв у радянські часи³. НІФО мало тільки один статут, прийнятий під час його створення у 1894 р.⁴, але до нього постійно вносились доповнення та уточнення. Виходячи з цього, а також враховуючи особливості історії вітчизняної історіографії, діяльність ІТНЛ (1872-1931 рр.) на протязі майже 60 років можна умовно поділити на три етапи. 25-річну історію НІФО (1894-1919 рр.) поділяти не доцільно.

Перший або початковий етап (1872-1893 рр.) - це період формування та становлення ІТНЛ. Цей процес був ускладнений організаційними проблемами, а також важким фінансовим становищем, що перешкоджало розгортанню організації наукової і видавничої діяльності Товариства. Основна увага на початковому етапі його діяльності зосереджувалася виключно на проведенні засідань, що відбувалися 1-2 рази на місяць, крім літніх вакацій. На них заслуховувались й

обговорювалися 1-4 доповіді, звіти про здійснену роботу, вирішувалися організаційні питання тощо. Доповіді, представлені на засіданнях ІТНЛ, торкалися широкого кола проблем вітчизняної та зарубіжної історії й філології. В цей час помітно зростає чисельність членів Товариства: з 5 почесних та 11 дійсних у 1872 р. до 24 почесних та 108 дійсних у 1893 р.⁵ Подібна тенденція зберігається і в подальшій діяльності Товариства. Його найбільш активними членами були відомі вітчизняні вчені В.Б.Антонович, В.С.Іконников, О.О.Котляревський, О.М.Лазаревський, І.В.Луцицький, М.П.Дашкевич та інші. Слід зауважити, що в ІТНЛ домінувала "київська" ("історична") школа на чолі з Антоновичем, хоча й інші наукові школи мали досить представницькі позиції, зокрема, "лівобережна" історична школа з її фундатором Лазаревським. На засідання ІТНЛ часто приходили й так звані - "сторонні відвідувачі". Наприклад, на загальному засіданні Товариства, що відбулося 27 жовтня 1874 р. їх кількість складала 65 осіб⁶. Пізніше серед них були помітні "постійні відвідувачі", які не пропускали жодного засідання. За свідченням М.П.Дашкевича - багаторічного секретаря, а потім голови ІТНЛ, студенти Київського університету з 1880 р. і до 1885 р. допускалися на всі збори Товариства, за винятком тих, що присвячувалися лише справам Ради, яка регулярно збиралась у голови.

Другий етап (1894 - 1917 рр.) характеризується подальшою активізацією діяльності Товариства та зростанням його авторитету у Києві та за його межами. Про це, зокрема, свідчить лист від завідуючого російським відділом бібліотеки Конгресу США з проханням надати короткі відомості про ІТНЛ для включення їх до "Довідкової книги вчених товариств та установ"⁷. Форми й методи роботи ІТНЛ визначалися його II статутом, у складанні якого взяли діяльну участь М.П.Дашкевич та М.Ф.Володимирський-Буданов. Новий статут, порівняно з попереднім, надавав Товариству більш широкі права й можливості, що були передбачені ще М.О.Максимовичем - ініціатором створення ІТНЛ. На другому етапі діяльності Товариства, крім влаштування засідань, активно проводилася видавнича робота. Було видано 17 книг "Чтения в Историческом Обществе Нестора-лето-

писца". Новою формою роботи ІТНЛ було читання публічних лекцій для громадськості Києва. Чисельність членів ІТНЛ продовжувала зростати. З 1894 р. по 1915 р. вона збільшилася з 132 (24 почесних та 108 дійсних) до 178 (23 почесних, 150 дійсних та 5 членів-кореспондентів)⁸. Серед них своєю активною діяльністю виділялись відомі українські вчені М.П. Василенко, М.С.Грушевський, І.М.Каманін, Ю.А.Кулаковський, А.М.Лобода, А.І. Степович, А.М.Ясинський та інші.

Третій етап (1917-1931 рр.) припадає на буремну добу громадянської війни та роки радянської влади. У Товаристві відбулися різного роду зміни як організаційного, так і наукового характеру. В зв'язку з реорганізацією Київського університету наприкінці 1921 року ІТНЛ приєдналося до Всеукраїнської Академії наук на правах повної автономії у внутрішній науковій діяльності⁹. Робота ІТНЛ при ВУАН регламентувалася III статутом Товариства, на який наклав певний відбиток його попередній статут, а також статут Педагогічного товариства при ВУАН. Члени ІТНЛ в основному займалися вітчизняною історією, головним чином феодальної доби. Питання всесвітньої історії були відображені лише в окремих дослідженнях. Як і раніше основною формою діяльності Товариства було влаштування засідань. Всі засідання були публічними. Так, наприклад, на черговому засіданні у жовтні 1922 р. були присутні 14 відвідувачів, а протягом 1926 р. засідання збирали від 25 до 150 слухачів, крім членів Товариства¹⁰. На відміну від попередніх етапів, у цей період Товариство через брак коштів припинило видання книг "Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца". Окремі дослідження його членів друкувались у наукових збірниках та часописах. Крім того, починає зменшуватися чисельність членів Товариства з 212 чоловік у 1921 р. до 178 у 1928 р.¹¹ Особливо прикро, що радянська влада піддала репресіям значну кількість членів ІТНЛ. Серед них були М.П.Василенко, Н.Д.Полонська-Василенко, В.М.Базилевич, М.С.Грушевський, О.С.Грушевський, К.М.Мельник-Антонович, П.П.Смирнов, В.О.Пархоменко та інші¹².

Історія створення науково-історичного товариства в Києві охоплює значний період часу. Ще на початку XIX ст. у се-

редовищі київських краєзнавців виникає думка про необхідність спільного дослідження вітчизняної історії. Про це, зокрема, свідчить багаторічне листування першого дослідника археології та історії Києва М.Ф.Берлінського (1776-1848) із знавцем старовини, канцлером М.П.Рум'янцевим (1754-1826), який у 20-ті роки XIX ст. об'єднав групу вчених у так званий Рум'янцевський гурток. Комплексне та всебічне вивчення старожитностей міста було не під силу одній людині і вимагало спільної праці колективу істориків.

Значно пошавилася ця робота після відкриття в 1834 р. у Києві університета. Першим ректором університета став відомий вчений з енциклопедичними знаннями М.О.Максимович (1804-1873 рр.). Він був видатним історіографом свого часу, одним з перших дослідників історії України та організаторів вітчизняної науки. Випереджаючи час, М.О.Максимович мріяв про спільну дослідницьку працю вітчизняних вчених у галузі історії у масштабах всієї країни. Він виступив ініціатором створення у 1835 р. Тимчасового комітету розшуку старожитностей, який діяв на протязі 10 років. В ньому вперше об'єдналися наукові сили місцевих краєзнавців та вчених університету.

Тимчасовий комітет розшуку старожитностей за своїм характером діяльності та метою не мав майже нічого спільного з науково-історичним товариством. Він тільки ще більше загострив питання про створення такого товариства. За свідченням Максимовича на початку 1841 р. було вирішено, що "пора бы и в Киеве быть историческому обществу, когда есть оно не только в Москве, но и в Одессе... Вот когда задумано и предпринято было учреждение в Киеве исторического общества" ¹³.

Написання записки про товариство та його статут, який являв собою "сколок с уставов исторических обществ, существовавших уже в Москве и Одессе" ¹⁴, було виконане М.О.Максимовичем. За допомогою київських краєзнавців йому вдалося отримати підтримку проекту товариства з боку місцевої влади. Однак царський уряд відхилив клопотання про утворення у Києві вченого товариства істориків. У травні 1843 р. надійшло "Высочайшее повеление" про створення при Київському генерал-губернаторі Тим-

часової комісії для розбору давніх актів. Її ініціатор київський генерал-губернатор Д.Г.Бібіков вважав, що наукова розробка історії України повинна бути доручена "не ученому обществу, а ученому правительственному учреждению, всецело подчиненному представителю высшей власти в крае" ¹⁵. Царська влада побоювалася того, що незалежний, громадський осередок української науки може діяти всупереч офіційній політиці.

У 1870 р. М.О.Максимович знову повернувся до думки про створення НІТ у Києві. Пізніше він склав проект статуту Київського товариства історії, старожитностей і літератури при Київському університеті (далі - КТІСЛ). При його складанні Михайло Олександрович врахував приклад вчених товариств, що перебували при Московському університеті ¹⁶. Проте реалізувати цей намір знову не вдалося, оскільки на перешкоді знаходилася царська влада, яка з недовірою ставилася до передового вченого.

Зовсім інакше царський уряд віднісся до іншого проекту, що представили доцент Київського університету І.П.Хрущов і професор Київської духовної академії І.Г.Малишевський, котрі дуже добре знали про плани М.О.Максимовича. Вони представили проект статуту Історичного товариства Нестора-літописця, який було затверджено міністром народної освіти А.Д.Толстим 9 грудня 1872 р. "на основании Высочайше утвержденного в 24 день ноября 1872 г. положения Комитета г.г. министров" ¹⁷. Пізніше на всіх офіційних паперах ІТНЛ відмічалася, що датою його заснування є 24 листопада 1872 р.

На засіданнях ради ІТНЛ 27 грудня 1872 р. та 3 січня 1873 р., до якої входили члени-засновники були вирішені організаційні питання. Урочисте відкриття ІТНЛ відбулося 14 січня 1873 р. на першому загальному засіданні. Голова Товариства М.А.Тулов оголосив про офіційне затвердження ІТНЛ та його статут. Після чого секретар І.П.Хрущов прочитав звіт про вибори, які відбулися на засіданнях ради ІТНЛ, а також статут та записку про виникнення, мету та завдання Товариства. Потім він оголосив програму читань, обіцяних членами ІТНЛ, яка торкалась різноманітних сторін вітчизняної історичної науки ¹⁸.

Ідеалом для ІТНЛ, відмічалася у записці І.П.Хрущова,

було товариство старожитностей у Цюриху засноване у 1841 р. Діяльність останнього на відміну від інших наукових товариств зосереджувалась не на публікації спеціальних праць та історичних пам'яток, а на засіданнях вчених та аматорів історико-філологічних і природничих наук. На них заслуговувались та обговорювались дослідження з історії війн, державного устрою, юридичних звичаїв, нумізматики, археології та історико-літературні огляди пам'яток¹⁹. Цей аспект діяльності цюрихського товариства мав неабиякий вплив на подальшу роботу ІТНЛ. Однак, на наш погляд, справжня історія Товариства розпочалася з початку 1874 р., коли затверджене ІТНЛ та відхилене царським урядом КТІСЛ злилися в єдине Історичне товариство Нестора-літописця при Київському університеті св.Володимира²⁰. Здійснилась давня мрія київських краєзнавців про створення в "матері міст руських" наукового товариства істориків. На жаль, один з його головних ініціаторів - М.О.Максимович не довів до цього часу. Перед смертю, коли питання про злиття двох історичних товариств, можливо, вже обговорювалось у середовищі київських істориків, він надіслав листа на ім'я голови ІТНЛ М.А.Тулова. М.О.Максимович подякував за обрання його першим почесним членом ІТНЛ. Він писав: "С признательностью и удовольствием принимаю на себя звание сие, - если Бог пошлет мне выздоровление не примину принимать по-сильное участие в трудах Общества"²¹.

Незважаючи на те, що М.О.Максимовичу не вдалось приймати участь у роботі ІТНЛ, вплив його ідей на діяльність об'єднаного Товариства був дуже значним. Після створення об'єднаного ІТНЛ у ньому відбулись значні зміни, у тому числі і в його складі. Деякі члени ІТНЛ вийшли з нього, а на зміну їм прийшли нові наукові сили. Дані з цього питання, наведені М.П.Дашкевичем та І.П.Хрущовим дещо відрізняються. Однак безперечно, що значно збільшилося представництво викладачів Київського університету св.Володимира і разом з цим збільшилась їхня роль у роботі ІТНЛ, де вони стали домінуючою силою. Цьому сприяло обрання на посаду голови об'єднаного ІТНЛ 20 травня 1874 р. професора університету В.С.Іконникова, який змі-

нив М.А.Тулова, котрий відмовився від головування ще у грудні 1873 р.²²

Історія організації НІФТ у порівнянні з ІТНЛ менш складна та заплутана. Перша спроба створити науково-історичне товариство при щойно заснованій Ніжинській гімназії вищих наук припадає на 1822 р.²³ Ініціатором цієї ідеї виступив граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько (1800-1855 рр.), який був почесним попечителем гімназії і зробив для неї чимало корисного. Він вважав за необхідне "учредить при гимназии сей ученое общество, которое в собственности занималось бы историческими исследованиями, до того края относящимся... по примеру существования такового же общества при Ярославском Демидовском высших наук училище, которого привилегии всемирно-вейше распространены и на означенную гимназию"²⁴. На жаль, конференція гімназії, до якої входили її директор, інспектор та професори дала негативну відповідь. На думку членів конференції заснуванню товариства перешкоджали незначна кількість професорів та вчителів та їхня невідповідність до вивчення джерел з історії краю. Крім того вони вважали, що "не в праве употреблять и время, и свои усилия на оное, не поставивши на твердую степень своего главного и существенного"²⁵ (тобто гімназії - авт.). До речі, директор цього закладу відомий своїми передовими поглядами вчений-енциклопедист І.С.Орлай (1770-1829 рр.) до офіційного рішення додав свою власну думку. Вона досить цікава: підтримавши своїх колег, у той же час І.С.Орлай, як патріот України доводить нагальну необхідність вченого товариства для вивчення її історії. Однак вчений колектив Гімназії вищих наук поки що не був готовий до появи наукового товариства. Слід підкреслити також і позицію офіційної влади, яка не була зацікавлена у появі громадського осередка науки у Ніжині і ставилась до цього із значною мірою недовіри. Зокрема, міністр народної освіти вважав, що "пример подобного общества при Демидовском училище не весьма одобрителен... ибо учрежденное при оном общество не оказало никакого успеха и вообще не сделала ничего"²⁶.

Певним кроком на шляху створення НІТ у Ніжинській вищій школі можна вважати появу у 40-х рр. XIX ст. гуртка передової інтелігенції Ніжина на чолі з професором Мико-

лою Християновичем Бунге (1823-1895 рр.), в майбутньому ректор Київського університета св. Володимира та один із засновників та почесних членів ІТНЛ. До цього гуртка входили професор М.А.Тулов (до речі перший голова ІТНЛ), учитель словесності Ніжинської гімназії М.Т.Симонов, юрист В.С.Коперницький та інші. За свідченням сучасників "дружные, энергичные усилия кружка, вторившего направлению Белинского и Грановского, имели благотворное цивилизующее влияние не только на учащуюся в Нежине молодежь, но и на окружающую педагогическую и общественную среду" ²⁷. Все це створювало сприятливі умови для створення товариства.

Лише весною 1893 р. ніжинські краєзнавці повернулися до цього задуму, який нарешті вдалося реалізувати. З ініціативи провідних викладачів Історико-філологічного інституту князя Безбородька та інститутської гімназії: М.М.Бережкова, І.Г.Турцевича, А.В.Добіаша, П.І.Люперсольського, Є.В.Петухова, С.М.Жданова, А.П.Кадлубовського та інших було порушене питання про утворення при інституті Товариства. Вони, за твердженням багаторічного секретаря НІФТ А.П.Кадлубовського, "видели в учреждении Общества средство для установления живого обмена мыслей по научным вопросам, возбуждения и усиления интереса к ним, а вместе с тем, благодаря участию в деятельности Общества и посторонних лиц, средство и для посильного содействия распространению знаний и интереса к ним и за стенами учебного заведения" ²⁸. Засновники громадського осередку науки хотіли, щоб діяльність Товариства не обмежувалась тільки якоюсь вузькою галуззю науки, а відносились до широкого кола проблем історико-філологічних наук. Слід підкреслити, що саме в цей час в Історико-філологічному інституті князя Безбородька формується ніжинська історична школа й чималу роль у цьому процесі відіграло НІФТ.

Під час літніх вакансій 1893 р. члени-засновники Товариства підготували проект статуту та запропонували його для обговорення на конференції інституту, яка на початку навчального року після внесення незначних змін схвалила його. У грудні 1893 р. проект статуту було надіслано до Мі-

ністерства народної освіти, де він на підставі §49 статуту Історико-філологічного інституту князя Безбородька у Ніжині був затверджений 12 березня 1894 р. міністром графом Деляновим ²⁹.

3 квітня 1894 р. директор інституту Ф.Ф.Гельбке запросив зацікавлених осіб на перше засідання Товариства, яке вирішено було вважати попереднім або підготовчим. Таких засідань, де обговорювались організаційні питання відбулося чотири: 3 та 24 квітня, 12 червня та 9 вересня 1894 р. Офіційно НІФТ відкрилося лише 14 вересня 1894 р. На першому з попередніх засідань кількості (21 особи) вступили до НІФТ і заслухали повідомлення попечителя київської навчальної округи від 28 березня 1894 р. про затвердження Товариства та його статут ³⁰. За пропозицією директора інституту відповідно до §9 статуту також відбулись вибори посадових осіб НІФТ. Так на посаду голови було обрано Ф.Ф.Гельбке, його заступника - Є.В.Петухова, секретаря - А.П.Кадлубовського, товариша секретаря - І.О.Сребницького, скарбничого - І.М.Михайловського, бібліотекаря - Є.І.Кашпровського. Таку ж саму структуру посадових осіб мало ІТНЛ.

Головна мета створеного Товариства визначалась у §1 статуту, у якому підкреслювалося: "Общество имеет своей целью содействовать разработке и распространению историко-филологических знаний и взаимному обмену мыслей по вопросам из области этих знаний" ³¹. Крім того, враховуючи характер навчального закладу, який мав педагогічне спрямування у §2 статуту НІФТ наголошувалося, що "особый отдел его занятий составляют вопросы педагогические" ³². Пізніше до §2 було зроблено доповнення, у якому, зокрема, говорилося про важливість удосконалення розробки питань з педагогіки та про створення Товариством постійної педагогічної секції, яка "ставит себе целью как разработку вопросов педагогики и дидактики, так и содействие лицам, посвящающим себя педагогической деятельности" ³³. Цей аспект діяльності НІФТ помітно відрізняв його від інших НІТ у тому числі і від ІТНЛ.

До сфери діяльності Товариства входили всі предмети, які відносяться до галузі історико-філологічних знань, а також розробка педагогічних питань. Для досягнення цієї ме-

ти НІФТ мало право влаштовувати засідання із читанням та обговоренням рефератів та повідомлень з відповідних наукових та педагогічних питань. На протязі всієї історії НІФТ саме проведення засідань було головною формою його діяльності. Крім того воно мало право видавати свої праці, набувати книги, рукописи і т. п. речі, вступати у відношення з іншими науковими та громадськими установами.

Так само, як ІТНЛ і НІФТ мало свій друкований часопис. Він називався "Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине" (т. I - X, 1896 - 1916), який з ряду причин не став періодичним виданням. Перший том побачив світ лише через 2 роки після заснування Товариства, другий вийшов після 3-х річної перерви, а шостий навіть після 5-ти річної паузи і тільки декілька томів вдалося видати щорічно. На сторінках "Сборника..." друкувалися протоколи засідань Товариства, його наукові праці, документальні джерела, пам'ятки української народної творчості, замітки та повідомлення тощо. Слід зауважити, що питання про друкування тієї чи іншої наукової праці вирішувалось на засіданнях НІФТ шляхом голосування його членів, для чого було потрібно отримати більшість голосів присутніх.

Поряд з дослідницькою та видавничою діяльністю НІФТ відповідно свого статуту займався також культурно-просвітницькою роботою та благодійністю. Це, насамперед, стосується організації та читання публічних платних лекцій для громадськості Ніжина з 25% відрахуванням коштів на благодійність, а також проведенні благодійних вечорів. Так, 25 листопада 1912 р., в актовому залі Інституту князя Безбородька відбувся Слов'янський благодійний вечір на користь поранених болгарських, сербських, чорногорських та грецьких воїнів, на якому, відповідно вхідних квитків, були присутні 413 чоловік. Отримані кошти у розмірі 300 карбованців були рівномірно розподілені між 4 балканськими союзницькими державами та надіслані відповідним офіційним особам³⁴. Напередодні, 4 листопада, жвавий інтерес у громадськості Ніжина викликала також публічна лекція секретаря НІФТ П.О.Заболотського "Современное состояние, заветы прошлого и задачи будущего Славянских Балкан-

ских государств", яка зібрала 431 присутнього³⁵.

Значну увагу НІТ Лівобережної України приділяли Всеросійським та міжнародним з'їздам істориків, а також розвитку стосунків, у тому числі й міжнародних, з різними НІТ та науковими установами. Формально Всеросійські з'їзди називалися археологічними, але за змістом вони були історичними. На думку багаторічного секретаря ІТНЛ М.М.Ясинського Всеросійські археологічні з'їзди слід перейменувати в історичні тому, що вони не обмежуються тільки однією археологією, а сприяють дослідженню багатьох проблем історичної науки взагалі³⁶. Зокрема у 1903 р. ІТНЛ приймало участь у роботі міжнародного XIII конгресу орієталістів (східнознавців), що проходив у німецькому місті Гамбург. В його засіданнях, за повідомленням дійсного члена ІТНЛ проф. Ф.І.Кнауера, взяли участь 766 дослідників майже з усіх європейських країн, а також Азії та Америки³⁷. До Гамбурга прибули також 53 урядових делегата та 124 депутата від вчених установ, що свідчить про високий авторитет конгресу. Доповіді представлені на ньому були присвячені у цілому проблемам Сходу та взаємодії Сходу та Заходу. Пізніше Ф.І.Кнауер поінформував членів Товариства про наступні конгреси східнознавців: XIV алжирський (1905 р.), XV копенгагенський (1908 р.) та афінський (1912 р.). На цих з'їздах обговорювалися проблеми, які торкалися не лише тільки Сходу, але й інших регіонів світу. Про це свідчить, зокрема, програма афінського конгресу, до якої були включені питання з європейської та американської історії, літератури, мовознавства та археології³⁸.

Ще на початку XIX ст. київські та ніжинські історики та краєзнавці виступили з ініціативою створення НІТ, але їхня перша спроба виявилася невдалою. Лише у другій половині XIX ст. після тривалої підготовчої роботи вдалося здійснити задумане. Спочатку було засноване ІТНЛ у 1872 р., а пізніше НІФТ у 1894 р. Між ними існували досить тісні зв'язки, що сприяло досить плідній співпраці. Науково-історичні товариства Лівобережної України: ІТНЛ та НІФТ у 70-х рр. XIX - 30-х рр. XX ст. зуміли успішно організувати дослідження з багатьох важливих проблем історичної науки. Наукова спадщина цих товариств, яка є вагомим внеском

у розвиток вітчизняної історичної науки потребує ретельного вивчення та подальших студій.

- 1 Київ. міськ. держ. арх. Ф.16. Оп.311. Спр.178.
- 2 Устав Исторического общества Нестора-летописца, состоящего при императорском университете св.Владимира // ЧИОНЛ. - 1894. Кн.8. Отд.1. С.19-28.
- 3 Інститут рукопису Національної бібліотеки ім.В.І.Вернадського НАН України (далі - ІР НБУВ) Ф.40. Спр.272. Арк.1-4.
- 4 Відділ Державного архіву Чернігівської області у м.Ніжині (далі - НВ ДАЧО). Ф.1334. Оп.1. Спр.2. Арк.8-11.
- 5 Дашкевич Н.П. 25-летие Исторического общества Нестора-летописца. К., 1899. С.28-29; ЧИОНЛ.К., 1894. Кн.8. Отд.1. С.17.
- 6 Протоколы заседаний Исторического общества Летописца Нестора // Киев. Унив. Изв. 1875. №9. Науч. Хроника. С.1.
- 7 ІР НБУВ. Ф.8. Спр.1334. Арк.1-2.
- 8 Извлечение из отчета о состоянии и деятельности Общества Нестора-летописца с 27 октября 1893 г. по 27 октября 1894 г. // ЧИОНЛ. 1895. Кн.9. Отд.1. С.46-47; Список членов Общества Нестора-летописца к 1 января 1915г. // ЧИОНЛ. 1914. Кн.24. Вып.2. Приложение. С.1-8.
- 9 Базилевич В. Историческое Общество Нестора Летописца (1919-1921) // Рус. ист. журн. Пг., 1922. Кн.8. С.327.
- 10 ІР НБУВ. Ф.179. Спр.287-310. Додавання. Ф.40. Спр.273. Арк.1.
- 11 Базилевич В.Н. Историческое общество Нестора Летописца (1919-1921). С.329; Звідомлення І-го істор.-філолог. відділу ВУАН за 1928 р.: історичне товариство Нестора Летописця // Вісті Всеукраїнської Академії наук. 1929. №3-4. С.16.
- 12 Полонська-Василенко Н.Д. Історична Наука в Україні за советської доби та доля істориків // Записки НТШ. (Париж; Чикаго). 1962. Т.173. Додаток Ч.1. С.63-69.
- 13 Максимович М.А. Нечто об учреждении в Киеве Исторического общества // Киевлянин. 1872, 14 дек.
- 14 Нестроев А.И. Историческое общество летописца Нестора в Киеве (1873-1890) // Ист. обозрение. Сб. ист. об-ва при С.-Петербургском университете. СПб., 1891. Т.2. С.114.
- 15 Очерки истории исторической науки в СССР. М.: Изд-во АН СССР, 1955. Т.1. С.559.
- 16 Протоколы заседаний Совета 15 дек.1872 г. // Киев. Унив. Изв. 1873. №2. Отд.1. С.1-6.
- 17 Центральний державний історичний архів України (далі -

ЦДІА України). Ф.442. Оп.50. Спр.347. Арк.1-3.

- 18 Хрущов И.П. Историческое общество Нестора летописца в Киеве // Журн. министерства народного просвещения. 1873. Март. С.32-36.
- 19 Там же. С.33-34.
- 20 Протоколы заседаний Совета 18 янв., 26 апр.1874 г. // Киев. Унив. Изв. 1874. №3. С.11-12; №6. С.11-12.
- 21 Дашкевич Н.П. Указ. соч. С.32.
- 22 Там же. С.32.
- 23 Лавровский Н.А. Гимназия высших наук кн. Безбородко в Нежине (1820-1832) // Известия Историко-филологического Института князя Безбородко в Нежине. К., 1879. Т.III. С.191-192.
- 24 Там же. С.192.
- 25 Там же. С.192.
- 26 Там же. С.193.
- 27 Сребницкий И.А. Очерки из истории Лицея Князя Безбородко (1832-1875) // Известия Историко-филологического Института князя Безбородко в Нежине. Нежин, 1895. Т.15. С.21.
- 28 Кадлубовский А.П. Отчет об основании Общества и о состоянии и деятельности его за время от 3 апреля 1894 г. по 14 сентября 1895 г. // СИФО. К., 1896. Т.1. Отд.1. С.43.
- 29 НВ ДАЧО. Ф.1334. Оп.1. Спр.2. Арк.8.
- 30 Извлечение из протоколов с 3 апреля 1894 по 22 марта 1895 г. // СИФО. К., 1896. Т.1. Отд.1. С.11-13.
- 31 НВ ДАЧО. Ф.1334. Оп.1. Спр.2. Арк.8.
- 32 Там же.
- 33 Протоколы заседаний Ист.-Филол. Общества за 1908/9 акад. год // СИФО. Нежин, 1910-1911. Т.7. Отд.1. С.8.
- 34 Протоколы (№№9-14) публичных лекций И.-Ф. Общества за 1912 г. // СИФО. Нежин, 1912-1913. Т.8. С.79-80.
- 35 Там же. С. 78.
- 36 Ясинский М.Н. Об археологическом съезде в Риге // ЧИОНЛ. 1896. Кн.11. Отд.1. С.35.
- 37 Кнауэр Ф.И. Международный XIII конгресс ориенталистов в Гамбурге // ЧИОНЛ. 1904. Кн.18. Вып.2. Отд.1. С.61-63.
- 38 Кнауэр Ф.И. Доклад об Афинском международном съезде востоковедов в 1912 г. // ЧИОНЛ. 1914. Кн.24. Вып.1. Отд.4. С.2-12.